

Актуальність проблеми творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності

Стаття присвячена висвітленню проблеми творчого самовираження особистості дитини. Зокрема, увагу зосереджено на чинниках та умовах, що впливають на цей процес. Особливим способом творчого самовираження дошкільників є музична діяльність. Синтез мистецтв, інтеграція видів художньої діяльності окреслюються як одна з умов оптимізації процесу творчого самовираження особистості, що зростає.

Ключові слова: творче самовираження, синтез мистецтв, креативність, творчість, музична діяльність.

Статья посвящена освещению проблемы творческого самовыражения личности ребенка. В частности, внимание сосредоточивается на факторах и условиях, которые влияют на этот процесс. Особенным способом творческого самовыражения дошкольников является музыкальная деятельность. Синтез искусств, интеграция видов художественной деятельности очерчиваются как одно из условий оптимизации процесса творческого самовыражения личности ребенка.

Ключевые слова: творческое самовыражение, синтез искусств, творчество, креативность, музыкальная деятельность.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення держави та розвитку освіти пріоритетним є свідоме існування людини. В нормативних документах, зокрема, Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” увагу акцентують на необхідності виховання дошкільника як свідомої особистості, проголошено пріоритет принципу активності; привертається увага до створення сприятливих умов для розвитку креативних здібностей; творчого ставлення до життя [3, с.10]. Тому на часі є розвиток творчого самовираження особистості дитини. Проблема самовираження, самореалізації особистості як активної пізнавальної та творчої діяльності у нових умовах освітнього процесу досліджують І. Бех, І. Волощук, І. Зязюн, О. Киричук, О. Кононко, О. Сухомлинська та ін.

За висновками вчених, періодом фактичного становлення особистості, розвитку її культури, формування уміння вербалізувати свої життєві враження й виражати ціннісне ставлення до навколишнього є дошкільне дитинство (О. Леонтьєв). Одним із новоутворень на цьому віковому етапі є виникнення готовності дитини

до взаємодії з навколишнім світом, іншими людьми та усвідомлення себе самою (В. Давидов, Н. Виноградов, О. Кононко, Я. Пономарьов та ін.). Зважаючи на цілісність розвитку особистості дитини, важливим є не розвиток окремої якості та здібності, а становлення духовно-ціннісних основ особистості – характер ставлення до світу, творчість, креативність, активність, самостійність, і т. д. Поряд із проблемою “творчість”, постає не менш актуальне питання – “творче самовираження” як процес, що дає змогу дитині виявити і реалізувати свої здібності у просторі культури, брати участь у створенні цього простору самостійно, реалізувати своє “вище Я”. Розглядаючи дошкільника як суб’єкт життєдіяльності, використовують категорію “Я” для означення *самості* зростаючої особистості, її прагнення вирізнитися з-поміж інших, виявляти свою неповторність, заявивши про здатність до самостійності, об’єднувати потребу в самовизначенні, самореалізації, саморозвитку і самозбереженні [3]. Нині науковці здійснюють пошук шляхів оптимізації процесу творчого самовираження дошкільників. Деякі аспекти означеної проблеми віднайшли відображення у низці дисертаційних досліджень останніх років: творче мовлення-све самовираження (Л. Березівська); мовлення-све самовираження дошкільників різної статі (А. Аніщук) та ін. Творче самовираження в дітей дошкільного віку виявляється у різних видах художньої діяльності, зокрема в музичній. Окремо проблема творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності не віднайшла вичерпного пояснення в науковій літературі, що зумовило вибір теми наукового повідомлення.

Мета статті – висвітлити основні чинники розвитку творчого самовираження дошкільників, критерії та показники цього процесу.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній науці наявні декілька підходів до визначення змісту поняття “самовираження особистості”. Активну діяльність людини, свідомо спрямовану на втілення гуманних ідеалів суспільства, що передбачає максимальне використання та розвиток її задатків та можливостей, називають особистісним самовираженням, оскільки воно фіксує зростаюче прагнення особистості до творчого саморозкриття [6]. На думку К. Абульханової-Славської, самовираження є тим способом, яким людина реалізує себе як особистість у діяльності, спілкуванні, вирішенні життєвих проблем. Зрілою формою самовираження стає той факт особистісного самовираження, що прояви самого себе перетворюються у справжню потребу адекватного та сутнісного вираження свого “Я”. Особистість починає виробляти свою манеру поведінки, намагається виразити себе в житті, справах, учинках [1, с.99].

Потреба у самовираженні може бути різною, проявлятися у різних формах: соціально ціннісній, соціально корисній, соціально значущій; асоціальної, антисоціальної; у прагненні демонструвати себе іншим, вибираючи при цьому різні тактики поведінки [2].

Розвиток самовираження вчені пов'язують із виникненням новоутворень особистості, зокрема "системи Я" вже у дошкільні роки. "Виникнення "системи Я" породжує нову, дуже сильну потребу діяти самотужки, включатися у повноцінну "дорослу" діяльність на правах рівного, бажання бути самостійною особистістю", – наголошує О. Кононко. Свідоме вимовляння займенника "Я" засвідчує перехід від самопізнання до самосвідомості, означає вироблення у дошкільника внутрішнього погляду на самого себе [6].

Особистість не зводиться до свідомості та самосвідомості, але й неможлива без них. Загальну схему розвитку самосвідомості С. Рубінштейн представляє таким чином: по-перше, самосвідомість виникає у ході розвитку свідомості особистості, у міру того, як вона стає самостійним суб'єктом; по-друге, самосвідомість розвивається завдяки ускладненню діяльності та взаємовідносин індивіда з навколишнім [9]. Невід'ємною складовою становлення самосвідомості як ядра особистості дитини є самопізнання. Дошкільник порівнює себе з іншими, відзнаходить спільне та відмінне, відкриває в людях різноманітні властивості, усвідомлює власні чесноти й вади, що стимулює розвиток рефлексії [6]. Рефлексивні риси виникають унаслідок пізнання дошкільником самого себе та самоствавлення і ґрунтуються на комунікативних властивостях, освоєних правилах у групі. "Характерно, що "образ-Я", хоча і не завжди усвідомлюється в певному обсязі та змісті, реально визначає діяльність і поведінку дитини", зауважує І. Бех [4]. Важливою формою прояву самопізнання є самооцінка як найскладніший компонент самосвідомості. Поява самооцінки є початком становлення свідомості особистості та передумовою успішного самовиховання і саморозвитку дитини. Вона відображає ступінь задоволення чи незадоволення собою, створюючи основу для сприйняття власного успіху чи невдачі. Діти, передусім, усвідомлюють ті якості, особливості поведінки, які найчастіше оцінюють та, відповідно, від яких залежить їх положення в колективі. Дошкільникам притаманна завищена самооцінка, яка є своєрідним захисним механізмом підтримки позитивного ставлення до себе [6]. Для розвитку творчого самовираження необхідно формувати адекватну самооцінку дитини, здатність відстоювати власну точку зору, свій вибір (К. Роджерс), почуття власної гідності, самолюбство (О. Кононко, Р. Шакуров).

Поняття самоствавлення відображає широкий спектр феноменів внутрішнього життя особистості та є родовим стосовно понять

самопізнання, самооцінки та ін. Розвиток особистості дошкільника пов'язаний зі зміною його ставлення до навколишнього світу та самого себе, така зміна виступає новим етапом у формуванні його свідомості та самосвідомості, пов'язана з тим, як саме дошкільник вирізняє себе поміж навколишніх; як із ним співвідноситься [6]. В дитини, у якій упродовж дошкільного дитинства переважають позитивні почуття щодо себе, формується *життєдайне самоствавлення*, яке породжує творчу, продуктивну, корисну для розвитку особистості життєдіяльність, зміцнює потенційні та актуальні можливості [3, с.23].

Вчені зазначають, що сформованість самосвідомості та саморегуляції у період дошкільного дитинства є показниками становлення елементарних форм "Я-концепції": відносно стійкої, більш-менш усвідомленої неповторної системи уявлень індивіда про самого себе, на основі яких він вибудовує свою взаємодію з іншими людьми і ставлення до самого себе, цілісний, не позбавлений суперечностей образ власного "Я" [6; 8]. Образ-Я, самооцінка, саморегуляція поведінки, здатність суб'єктивно ставитися до зовнішніх впливів є основними складниками "Я-концепції", цілісність образу "Я" забезпечується за рахунок гармонійного розвитку компонентів "Я-концепції" [8]: *когнітивного* (розуміння власних можливостей, потреб, мотивів, особливостей поведінки, єдності чи розбіжності між власним баченням та інших людей); *емоційного* (формування набуття щирості у почуттях до самого себе й до інших, набуття самосвідомості у вираженні власних почуттів) та *поведінкового* (оптимізує закріплення нових способів поведінки, пов'язаних із підтримкою, взаємовідносинами, відповідальністю).

Отже, самовираження особистості дитини пов'язане з виникненням феноменального "Я сам", що вказує не лише на виникнення зовні помітної самостійності, але й спонукає дитину до різних форм самовираження [6, с.172]. Потреба дитини в самовираженні виникає у дошкільному віці, активно змінюється, наповнюється новим змістом у наступні вікові періоди, стає основою самоствердження, самоактуалізації, самореалізації особистості.

Справжнє, істинне самовираження має бути лише творчим, як зазначають Д. Богоявленська, Л. Виготський [5], оскільки в іншому разі індивід транслює раніше закладені в нього програми і стереотипи. Творчість у сучасній науці визначають як "діяльність, результати якої – створення нових матеріальних і духовних цінностей", як "неперервний пізнавальний процес, що виникає і матеріалізується в результаті багаторазової практики, має на увазі не тільки створення предметного світу, але й саморозвиток, самореалізація та самоствердження особистості в суспільстві" [5].

Творчість включає в себе два аспекти – особистісний та діяльнісний. Вона передбачає потребу в самоактуалізації та вияв усіх життєвих ставлень у різних аспектах самореалізації особистості. Творчість пов'язана з такими особистісними характеристиками, як активність та ініціативність. Творчість і творча активність, на думку науковців, взаємопов'язані та взаємообумовлені. “Творча активність є особистісною категорією, – зазначає О. Кононко, – і визначається внутрішніми психологічними особливостями суб'єкта, що відображується у його своєрідному ставленні до навколишнього. Для того, щоб дитина виявляла творчу активність, необхідно з довірою ставитися до її природної схильності діяти на власний розсуд. Поряд із поняттям “творчість” постає категорія “креативність”. Остання є загальною здібністю дитини, її здатністю до творчості, однією з базових якостей особистості, комплексом інтелектуальних та особистісних особливостей, який сприяє становленню і прояву творчості [7].

Підґрунтям різних форм творчого самовираження є прояв особистістю свого творчого “Я”, а суттєва ознака творчого самовираження – індивідуальна творча свобода [10]. В індивідуальну теорію особистості, запропоновану А. Адлером, уведена концепція творчого “Я” як втілення активного принципу людського існування, того, що надає значущості, “провідна потреба людини” – в активному плані реальної дійсності стати тим, ким вона є у потенційній глибині свого існування. За Р. Чумічевою, індивідуальна творча свобода це – якість внутрішнього світу особистості, базис особистісної культури, що увібрав цінності пізнання. Науковець вважає, що творча свобода дитини може бути виражена у художньо-естетичному ставленні до світу, культурно-мовленнєвих комунікаціях, рефлексії. Отже, під творчим самовираженням можна розуміти активне бажання особистості реалізувати своє “вище Я”, шляхом удосконалення себе, прояву та розвитку власних особистісних якостей, здібностей у процесі перетворення, створення нових художніх образів, творів та дій у різних видах художньої діяльності. В рамках нашої наукової розвідки, з-поміж чинників, які впливають на розвиток творчого самовираження дошкільників, виділяємо: формування самосвідомості; розвиток креативності; емоційну сприйнятливості; естетичний розвиток.

Однією з умов творчого самовираження дитини є мистецтво як інструмент збагачення дошкільником власного досвіду. Вчені підкреслюють: “мистецтво моделює, ілюзорно відображає цілісне людське буття (М. Каган), а творче самовираження людини реалізує це буття, “мистецтво є тією одиницею діяльності, котра відповідає завданню відкриття, вираження і комунікації особистісної суті в

дійсності, реальності” (О. Леонтьєв). Розвиток особистісної суті під час спілкування дитини з мистецтвом є змістовним елементом культури творчого самовираження. Звертаючи увагу на мистецтво як умову творчого самовираження дитини, значущості набуває використання синтезу його видів, інтеграції на цій основі видів художньої діяльності. Синтез є складним процесом взаємопроникнення, взаємодоповнення різних видів мистецтв (літературного, образотворчого, музичного, театрального), а їх діалектичний взаємозв'язок веде до поглиблення одних видів іншими та взаємозбагачення, що охоплює різні напрямки художньо-творчої діяльності. Дитина за своєю природою є “поліхудожньою” (термін Б. Юсова), тобто вона рівною мірою схильна до сприймання, усвідомлення та перетворення різноманітної художньої інформації. Завдяки взаємодії різних видів мистецтв дітям краще освоїти художньо-образну виразність кожного окремого виду та відчутти багатогранність мистецтва в цілому. Автори доводять, що тенденція до синтезу мистецтв визначається загальною закономірністю художнього мислення та зв'язком видів один із одним та реальним життям. Об'єднувальним чинником є художній образ, що включає такі універсальні компоненти, як відповідність форми змісту; композиційні особливості; художня мова твору. Універсальність естетичного сприймання пов'язана із синестезією, тому сприймання синтезованого художнього образу є цілком природним і доступним дошкільникам [5; 10].

Рівень значення мистецтва, музичного зокрема, визначається мірою активності задля його засвоєння, і саме такий процес забезпечує реалізацію потенційних творчих можливостей дитини, розвитку самовираження. Ланкою, яка пов'язує дитину і музичне мистецтво, є музична діяльність. Ми розглядаємо музичну діяльність як спосіб творчого самовираження дошкільників. Музичну діяльність дошкільників визначають як різні способи, засоби пізнання дітьми музичного мистецтва (а через нього – навколишнього життя і самого себе), завдяки чому відбувається загальний розвиток особистості. Всі види музичної діяльності взаємопов'язані та взаємодіють між собою, взаємодоповнюють один одного, це і сприяє творчому самовираженню дошкільників.

Дитина, на думку науковців, проходить наступні стадії самовираження:

- Реальний і внутрішній світ дитини не поділяється (спосіб самовираження спонтанно-інтуїтивний – дитина слідує законам природи, але не знає соціальних законів).
- Реальний світ є значно багатшим, ніж внутрішній (спосіб самовираження довірливо-регламентований, – дитина

підкоряється соціальним законам і намагається наслідувати закони інших, а дорослий керує дитиною).

- Внутрішній світ є більш багатшим, ніж реальний (спосіб самовираження довільно-творчий – дитина самостійно, довільно виражає різнобічний досвід, переживання у конкретних діях).

Наведене стосується і творчого самовираження дошкільників у процесі музичної діяльності, за відповідних умов є можливість допомогти дитині старшого дошкільного віку пройти вказані стадії самовираження.

Задля визначення типології творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності було виділено такі компоненти:

- когнітивний (знання засобів музичної виразності, способів виконання);
- емоційно-ціннісний (наділення різних моделей творчого самовираження відповідними значеннями й особистісною суттю);
- поведінковий (стабільність прояву творчого самовираження у музичній діяльності).

Критерії та показники творчого самовираження можна визначити як ознаки, на основі котрих здійснюють оцінку позиції суб'єкта діяльності, оцінку рівня потенційних можливостей особистості – що є якісними показниками під час оцінювання типів розвитку творчого самовираження. В ході дослідження ми брали до уваги таке:

Показники, які характеризують естетичне ставлення дошкільників): 1) Розвинена творча уява, на основі якої перетворюється набутий досвід, здібність “входження” в зображувальну ситуацію. 2) Захоплення діяльністю – якість, що сприяє активізації вольових зусиль для досягнення творчої мети. 3) Щирість, правдивість, безпосередність переживань. 4) Креативні здібності, що дає змогу успішно виконувати творчі завдання. 5) Зміна мотивів діяльності, що дає змогу отримати задоволення від результатів власної діяльності. 6) Виникнення потреби у творчості (за Т. Комаровою).

Показники, які характеризують способи творчих дій: доповнення, зміна, комбінування, перетворення вже знайомого матеріалу; застосування відомого у нових ситуаціях; створення нового на основі раніше засвоєного; самостійний пошук, спроби найкращого вирішення творчих завдань; знаходження нових, оригінальних прийомів вирішення завдань; самостійність, ініціативність; швидкість реакції, орієнтування в нових умовах, пластичність.

Показниками прагнення дошкільника до самовираження є: рівень його самостійності; характер ставлення до процесу і результату діяльності (старанність, наполегливість, вимогливе ставлення до

якості продукту); зосередження на кількісно-якісних показниках кінцевого та проміжного продуктів (за Н. Дятленко).

На основі зазначеного ми виділили такі основні критерії та показники творчого самовираження старших дошкільників у музичній діяльності:

- наявність у дитини прагнення виразити своє „Я” (сформованість потреби заявити про себе; усвідомлення мотиву, що спонукав до творчого самовираження; прагнення до визнання, сталість (несталість) прояву творчого самовираження;
- гармонія індивідуальних і соціальних тенденцій творчої поведінки у музичній діяльності, вміння порівнювати себе, свої досягнення, якості, вчинки з іншими; демонструвати своє ставлення до інших (байдужа чи ні до того, що про неї кажуть); усвідомлювати зв'язок самооцінки з реальними досягненнями та оцінкою авторитетних людей; здатність до елементарної рефлексії (усвідомлює вплив своїх слів на інших); урахує можливі реакції людей; наявність самоповаги та позитивного ставлення до інших;
- збалансованість потреби виразити себе й здатність адекватно й творчо її оформити у музичній діяльності (вміння заявити про себе, продемонструвати свої музичні якості);
- елементарні форми творчості (здатність варіювати засоби музичної виразності, виявляти самодіяльність, вигадливість, фантазію, імпровізувати).

На основі виділених критеріїв, їх показників, компонентів і було визначено типи творчого самовираження дошкільників: *конструктивний, деструктивний, суперечливий, невизначений*.

Висновки. Актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки є творче самовираження особистості дитини. Творче самовираження дитини дошкільного віку можна визначити як ставлення до різних видів мистецтва, як середню ланку, що пов'язує “об'єкт” – мистецтво і “суб'єкт” – дитину, це віднаходження адекватного вираження власного “Я” шляхом пошуку художнього образу та втілення його в реальну дійсність. Чинниками творчого самовираження дошкільників є розвиток: самосвідомості, креативності, емоційно-почуттєвої сфери, естетичної свідомості. Мистецтво є умовою творчого самовираження зростаючої особистості. Рівень значення мистецтва в житті дитини визначається рівнем активної діяльності дитини задля його засвоєння, а синтез його видів поглиблює, урізноманітнює вплив на особистість дошкільника. Творче самовираження має прояв у музичній діяльності. Ми виділили основні критерії та показники творчого самовираження дошкільни-

ків у музичній діяльності. *Перспективу нашого дослідження* вбачаємо у пошуку шляхів оптимізації творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності щодо втілення результатів у практику.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Аза Л.А. Воспитание как философско-социологическая проблема / Лариса Александровна Аза. – К.: Наукова думка, 1993. – 128 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / Наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. – 3-тє вид., випр. – К.: Світлич, 2009. – 430 с.
4. Бех І.Д. Категорія ставлення в контексті розвитку образу “Я” особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. №3 – (16). – С. 9-21.
5. Выготский Л.С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции / Лев Семенович Выготский. – М.: Лабиринт, 1997. – 416 с.
6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): [монографія] Олена Леонтіївна Кононко. – К.: Стилос, 2000. – 336 с.
7. Кононко О.Л. Дитяча креативність крізь призму Базової програми “Я у Світі” / Олена Кононко // Дошкільне виховання, 2008. – №7. – С.3-7.
8. Корепанова М.В. Теория и практика становления и развития образа “Я” дошкольника: [монографія] / Марина Васильевна Корепанова. – Волгоград: Перемена, 2001. – С. 240.
9. Рубинштейн С.Л. Избранные психологические труды / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Наука, 1997. – 463 с.
10. Чумичева Р.М. Творческая свобода ребенка как проявление его внутреннего мира / Р.М. Чумичева // Воспитание школьников. – 2000 – №5. – С. 9-12.

The article is devoted to illumination of problem of creative self-expression of personality of child. In particular, attention is concentrated on mechanisms, factors and terms which influence this process. The special method of creative self-expression of under-fives is musical activity. The synthesis of arts, integration of types of artistic activity, is outlined as one of optimization terms in the process of creative self-expression of personality.

Key words: synthesis of arts, artistic activity, creativity, art, musical activity.

Отримано: 19.03.2010

Психологічні аспекти навчання лексиці і читанню іноземною мовою

Аспектний поділ навчання іноземним мовам, як у психології, так і в методиці, представляється досить умовним. Обумовлено це тим, що навчання лексиці, фонетиці, говорінню, з одного боку, очевидно ґрунтується на психологічних закономірностях суб'єкта і його діяльності в навчальному процесі, з другого боку – являють собою констеляцію феноменів мови, як цілісності, що підлягає засвоєнню. Проте, саме в цілісному прояві цих аспектів кристалізується загальна картина психологічно значимих компонентів організації іншомовної освітньої практики та освітнього простору.

Ключові слова: психологічний аспект, читання, лексика, іноземна мова, освітній простір.

Аспектное разделение обучения иностранным языкам, как в психологии, так и в методике, представляется весьма условным и обусловлено тем, что обучение лексике, фонетике, говорению, с одной стороны, очевидно основывается на психологических закономерностях субъекта и его деятельности в учебном процессе, с другой – представляют собой констелляцию феноменов языка, как целостности, подлежащей усвоению. Однако, именно в целостном проявлении этих аспектов кристаллизуется общая картина психологически значимых компонентов организации иноязычной образовательной практики и образовательного пространства.

Ключевые слова: психологический аспект, чтение, лексика, иностранный язык, образовательное пространство.

У вітчизняній педагогічній психології намітився новий якісний етап розвитку іншомовної теорії і практики, який характеризується психологічною аспектизацією навчання лексиці, говорінню і читанню іноземною мовою, а саме впливом психологічного змісту іншомовної освітньої практики. Виділення окремих психологічних аспектів навчання іноземній мові було сформовано в концепціях В.А.Артемova, Б.В.Беляєва, Б.А.Бенедиктова, І.О.Зимньої [1, 2, 3, 4]. У сучасний період розвитку вітчизняної психології навчання іноземним мовам психологічний зміст окремих аспектів навчання іноземній мові відбилися в дисертаціях і окремих публікаціях.

У 1964 р. Б.В.Беляєв опублікував роботу, присвячену психологічним основам засвоєння лексики іноземної мови, зміст якої виявився органічно “вбудованим” у його загальну психологічну